

על הראשונים

עיוני פשט ועיוני דרש בספר
שמואל

נעם פרל

תוכן העניינים | שמואל

- 8 על הראשונים - תיאום כוונות
- 10 מבוא - יחי המלך. מעשה ידיי טובעים בים

שמואל א

17	פרק א	השיכורה. אחריות לאומית
23	פרק ב	אין דבר כזה שאין דבר כזה. בין הפשוט לדרוש
29	פרק ג	העברת הלפיד. תרופות מאריכות חיים
35	פרק ד	ויהי בנסוע הארון. ימי שילה
41	פרקים ה-ו	תפוח אדמה לוחט. חשבונות ופלאות
47	פרק ז	מנקים אורוות. מדברים מהשטח
53	פרק ח	ככל הגויים? 'דמוקרטיה פרלמנטרית' האומנם?
59	פרק ט	חיפש אתונות ומצא מלוכה. שיטפון מילולי
65	פרק י	הגם שאול בנביאים?! לא נשכח אבל נסלח
71	פרק יא	יבש לפני רטוב. עניין של פרופורציה
77	פרק יב	גשם ביום קציר. מה שהיה להוכיח
83	פרק יג	חיסול הנציב העליון. להיוולד מחדש
89	פרק יד	מלחמת העצמאות. היפו גלוקוז
95	פרק טו	אחרון אחרון חביב. רחמנות בעירבון מוגבל
101	פרק טז	דברים שרואים מכאן לא רואים משם. מי שחלם לו
107	פרק יז	אחד על אחד. התפקיד עושה את האדם
113	פרק יח	זה שעולה וזה שיורד. והחוט המשולש לא במהרה יינתק
119	פרק יט	מכתב פיטורין. מרביצים לך תברח
125	פרק כ	הלא החץ ממך והלאה. חובת ההוכחה
131	פרק כא	שביל הבריחה. פתרון שיגעון

137	פרק כב	אדומי שופך דמים. לשון הרע דבר נורא
143	פרק כג	שטינקרים. תעשיית לשון הרע
149	פרק כד	על יעלים, כלבים ופרעושים. טחנות הצדק הנסתרות
155	פרק כה	אשת חיל מי ימצא. ת.נ.צ.ב.ה
161	פרק כו	החנית והצפחת. עבודת כוכבים נוסח חו"ל
167	פרק כז	ימי צקלג. עלילות דם
173	פרק כח	בעלת האוב. בלי עין הרע
179	פרק כט	עוד חוזר הניגון. גבר גבר
185	פרק ל	מלחמת עמלק נוסח דוד. מחזור חידושים וזכויות יוצרים
191	פרק לא	התבוסה בגלבוע. נביאים בע"מ

שמואל ב

199	פרק א	איך נפלו גיבורים. ישר ישר עד הסוף
205	פרק ב	הדרבי שאיבד שליטה. זהירות 'שביר'
211	פרק ג	אנשים קשים. זהירות בומרנג
217	פרק ד	מבצע חיסול. כלים שבורים ואורות גבוהים
223	פרק ה	כל ישראל חברים. עימו אנוכי בצרה
229	פרק ו	הכול תלוי במוזיקה. על רשלנות ועודף ביטחון עצמי
235	פרק ז	כשנביא טועה. דחיינות לא בבית ספרנו
241	פרק ח	יחי האימפריאליזם. ביקורת המדינה
247	פרק ט	עבד כי ימלוך. כל הפתרונות מצויים בצלחת
253	פרק י	חזק חזק ונתחזק. מתחזקים
259	פרק יא	מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. אינו אלא טועה
265	פרק יב	כבשת הרש. האורח המסוכן
271	פרק יג	מה זו אהבה. תחילתו בפשיעה וסופו באונס
277	פרק יד	העולם כולו במה. אל תסתכל בקנקן השמן אלא במה שיש בו
283	פרק טו	גניבת לבבות. עין אחת בוכה ועין אחת צוחקת
289	פרק טז	ביזיונות באהבה. להיות אורים ותומים
295	פרק יז	שיגעון גדלות. יראת חטא
301	פרק יח	כן דובים וכן יער. תלוי
307	פרק יט	ולהתחיל מבראשית. בית הדין הגבוה לסדר
313	פרק כ	עוף החול. מזקנים אתבונן
319	פרק כא	על נקמנות ואימהות. ערבות בינדורית
325	פרק כב	שגרירות תהילים. שיתוף פעולה ביטחוני
331	פרק כג	עת סיכומים. גיבור נולד
337	פרק כד	המפקד יעבור לדום. רישום בטאבו

על הראשונים - תיאום כוונות

כתיבת עיונים בספרי נביאים ראשונים הינה עונג צרוף המהול בראה מתמדת. העונג מקורו במפגש עם דמויות 'אבות האומה' הדגולים והמגע עם אירועי היסוד המעצבים את עם ישראל ואת כל אחד מאיתנו. היראה נובעת מהספק המתמיד ביכולתנו לקלוט את גודל הדמויות, את עוצמת האירועים המתוארים במילים ולהאזין למוזיקה השמיימית הבוקעת מבין השיטין.

ספרי הנביאים הראשונים - יהושע, שופטים, שמואל ומלכים - הינם ספריו הסיפוריים של התנ"ך וזהו סוד קסמם. פשט הפסוקים נגיש ונהיר לכל דובר עברית ומהלך האירועים ברור לכל מעיין כבר בקריאה ראשונה. האתגר הגדול שבלימוד נביאים ראשונים הינו המוזיקה. מדוע תוארו דווקא אירועים אלו בפרק? למה בחר הנביא דווקא במילים אלו ולא באחרות? לאיזו פרשייה אחרת בתנ"ך רומז הכתוב? מה המסר שבהצמדת אירוע אחד למשנהו ואיזו אווירה רוצה הנבואה ליצור בתיאור פועלו של מנהיג זה או נביא אחר?

מן המותר לציין שהבנת הפרקים ומשמעותם נידונה בבתי המדרשות ובהיכלי הישיבות מאז רגע כתיבתם. חז"ל בהוד קדושתם ובנפלאות ראייתם הפיקו, דרשו והאירו את הפסוקים בדרכם. רבותינו הראשונים טחננו עד דק מרמת המילה ושורשה ועד סודות הפרשה ומשמעותה ורבותינו האחרונים הוסיפו את פירושיהם אם בדרך המוסר ואם כחלק מהתמודדות עם אתגרי הזמן והתקופה. אף לנו הותירו גדולי הדורות בקעה להתגדר בה, גם אנו נקראים לכוונן את מקלטי נשמתנו ולהאזין לדבר ה' אלינו הנובע מתוך הפסוקים ומבין השיטין בעבורנו. מובן שניגש למשימה בחיל, ברעדה וביראת רוממות ההכרחית למגע עם דבר ה', אולם לא נשקוט עד שנפיק מהמפגש רעיונות ותעצומות הנדרשים בכדי להאיר את חיינו ולבחור את נתיב התקדמותנו בעולם.

הרעיונות והפרשנות שזכיתי לחצוב מהררי קודש אינם הפירוש היחיד לכתוב. ברור כי לא התיימרתי לגעת בכל פסוק ולהציע את כל שנכתב ונאמר על אודות כל פרק. ודאי כי 'אילו פינו מלא שירה כים ושפתותינו

שבח כהמון גליו אין אנו מספיקים' אולם את המעט שהעליתי בחכתי ואת הקורטוב שקלטו אוזניי אני מציע בספר זה.

העיון בכל פרק מחולק לשלושה חלקים. הראשון מביא את תמצית הפרק ושני פסוקים מעוררי השראה מתוכו. פתיחה זו משמשת להתכווננות בטרם הצלילה לעומק הפשט ומכינה אותנו לבאות. החלק השני הינו חלק הפשט שבו נעיין בפסוקים, באירועים ובמעשים ונסה לצלול לעומק הפרק ולדלות את אוצרותיו מן המעמקים. בחלק השלישי נעיין במדרש ממדרשי חז"ל שנאמרו על פרקנו ונראה מה חז"ל, בקדושתם, הפיקו מן הפסוקים ובמה רצו לצייד אותנו לחיים מתוך הגנוז שלפנינו.

דרך הקיצור שבה אחזתי, מטרתה לחדד ולהשחזיז מחד גיסא ולעורר מחשבה עצמית והפריה מאידך גיסא. נאמן אני לעצת הזהב של רבי מאיר - "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה" (בבלי פסחים, ג:) - שכן הקיצור, מושך את הלב, מחדד את הזיכרון ומדרבן את המוח לחשיבה ולהפנמה, כדברי שלמה המלך - "תן לְחֶכֶם וְיִחְפּוּ עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיִוֹסֵף לְקַח" (משלי ט, ט).

תודות מיוחדות לרב ישראל סמט מורי ורבי בשיעור א' בישיבת אור עציון שהביאני בשערי התנ"ך ולתלמידי האהוב סיקי לוביש שללא תביעתו הנחרצת לא הייתי מעז להעלות על הכתב את הבנתי הדלה בפרקי התנ"ך.

נעם פרל

סוסיא הר חברון,

ניסן, תשע"ח

מבוא

יחי המלך

ספר שמואל, על אלף חמש-מאות וששת פסוקיו, הינו ספר אחד אשר, משיקולים טכניים בלבד, חולק לשני כרכים, שמואל א' ושמואל ב'.

הספר בכללותו מתאר את ייסוד המלוכה בעם ישראל. הוא נפתח בתיאור קורות אחרון השופטים, עלי הכהן וממשיך בתיאור הנהגת שמואל, שאף הוא שופט את העם, אולם נדרש לייסד את המלוכה בישראל. שואל, מלכנו הראשון, שלא זכה להקים שושלת רב-דורית, עומד במרכז חלקו השלישי של הספר ואילו דוד המלך, מייסד שושלת המלוכה הנצחית של עמנו, חותם את סדרת המנהיגים שסביב דמותם נסובים פרקי הספר כולו.

עלי¹ - הכהן הגדול האחרון במשכן שילה. המנהיג שבניו, חופני ופנחס, מסאבים את המערכת השלטונית והרוחנית והופכים את משכן שילה ל'מערת פריצים' אליה נמנעים בני ישראל מלהגיע. הנהגתו הרפוסה של עלי מביאה את העם לתבוסה איומה בקרב מול הפלישתים. ארון ה' הולך לשבי בארץ פלשת, עלי ובניו מתים, וכנראה שאף משכן שילה נחרב בהזדמנות זו שכן אינו נזכר מכאן ואילך בתנ"ך כמקום פעיל.

שמואל² - 'שמואל הרמתי' בן חנה העקרה מרמתיים שבארץ צוף. שמואל גדל במשכן שילה תחת ידם הקשה של בני עלי. בשילה זוכה שמואל להתגלות נבואית ראשונה בהדרכת עלי הכהן וצובר מוניטין של נביא אמת בקרב כל שדרות העם. עם מות עלי, עוברת הנהגת העם באופן טבעי לשמואל 'מנקה האורוות' הרוחניות והמוסריות והמוביל את העם לניצחון אדיר על צבאות פלשת. שמואל מתנגד נחרצות לדרישת העם לעבור מהנהגת שופטים לשלטון מלוכני, אולם מקבל בהכנעה את ציווי הקב"ה ללכת עם העם ולמנות לו מלך. שמואל מושח את שואל מלך ישראל הראשון, ומלווה אותו בזמנים הקשים עד דחייתו מכס המלוכה. שמואל זוכה למשוח את דוד בן ישי בית הלחמי למלך ולייסד את שושלת הנצח של המלוכה. באחרית ימיו, יד שמואל לרדיפות שואל, המלך המודח, אחרי דוד יורשו העתידי.

שואל³ - המלך הראשון בישראל. האיש היוצא לבקש אתונות ומוצא

מלוכה. מנהיג נחבא אל הכלים שאחד הדברים הראשונים שעשה היה להושיע את בני יבש גלעד מיד העמונים. האיש שיחד עם יהונתן בנו מחולל את 'מלחמת העצמאות' מיד פלישתים. פעמיים נכשל שאול בהעדפת הגיונו האנושי על פני דבר ה' בפי שמואל הנביא, בגלגל ובמלחמת עמלק, ומאבד את הזכות לייסד את השושלת המלוכתית בישראל. מכאן ועד למותו בקרב הגלבוע מול פלישתים, יעסוק שאול ברדיפות חסרות תוחלת אחרי דוד, מחליפו העתידי, מתוך פחד, ייאוש, דיכאון ותחושת רדיפה מתמדת - "וְרוּחַ ה' סָרָה מֵעַם שָׁאוּל וּבָעֲתָתוֹ רוּחַ רָעָה יָמְאָת ה'" (טז, יד).

דוד⁴ - הנער שנמשח למלוכה בהיחבא ומוכן לצאת לקרב מול גוליית ולהביסו בקלע הרועים אשר לו. חתן המלך ושר הצבא הנאלץ לנדוד מאימת רדיפות שאול החושש ממנו ורואה בו סיכון ממשי לחייו. האיש שלא יעשה דבר כדי להוריד את שאול מכיסאו, וממתין שהקב"ה, שבחר בו, יסיים את כהונתו. אחר נפילת שאול בגלבוע, קובע דוד את בירתו בחברון ומולך על שבט יהודה בלבד. כשמצטרפים יתר שבטי ישראל למלוכתו, מעביר דוד את בירתו לירושלים שאינה מזוהה עם אחד השבטים והופך את המדינוגות הקטנה לאימפריה מזרח-תיכונית המשתרעת מנהר הפרת ועד נחל מצרים. בשיא עוצמתו ותפארתו ייפול דוד בחטא בת-שבע, ומרגע זה ישלם את חטאיו 'ארבעתיים' - בנו מן החטא ימות, בתו תמר תיאנס על ידי אמנון בנו, אמנון יחוסל על ידי אבשלום אחיו, אבשלום ימרוד ויומת תוך כדי דיכוי המרד, ובאחרית ימיו יאלץ דוד להתמודד עם מרד שבע בן בכרי ומרד אדוניה בנו ויאבד את שליטתו אפילו בגופו.

ספר שמואל הינו 'ערש המלוכה הישראלית'. הספר מבהיר את הפוטנציאל העצום הגלום במלוכה לשגשוג ועוצמה מחד ולהתרסקות מוסרית וערכית מאידך.

1 שמואל א א-ד

2 שמואל א א-כה

3 שמואל א ט-לא

4 שמואל א טו-שמואל ב מ"א, ב

מעשה ידיי טובעים בים

ואמר לו רב נחמן לרבי יצחק: מה הוא שכתוב – "ויהי כאשר זקן שמואל" (ש"א ח, א), האם זקן שמואל כל כך? והרי בן חמישים ושנים היה, שאמר מר: מת בחמישים ושנים שנה – זהו מיתתו של שמואל הרמתי?

אמר לו: כך אמר רבי יוחנן: זקנה קפצה עליו, שכתוב – "נחמתי כי המלכתי את שאול" (ש"א טו, יא). אמר לפניו: רבונו של עולם, שקלתני כמשה ואהרן, שכתוב – "משה ואהרן בכהו וישמואל בקראי שמו" (תהלים צט, ו), מה משה ואהרן – לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם, אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי!

אמר הקדוש ברוך הוא: כיצד אעשה? ימות שאול – לא ישרוד שמואל. ימות שמואל בצעירותו – ירננו אחריו. לא ימות שאול ולא ימות שמואל – כבר הגיעה מלכות דוד, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא שעה. אמר הקדוש ברוך הוא: אקפיץ עליו זקנה, זהו שכתוב – "וישאול יושב בגבעה פחת האשל פרמה" (ש"א כב, ו) – וכי מה ענין גבעה אצל רמה? אלא לומר לך: מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה? תפלתו של שמואל הרמתי.

והאם נדחה אדם מפני אדם? כן, שאמר רבי שמואל בר-נחמני אמר רבי יונתן: מהו שכתוב – "על פן חצבתי בגביאים הרגמים פאמרי פי" (הושע ו, ה) – במעשיהם לא נאמר אלא באמרי פי, אמור: נדחה אדם מפני אדם.

(בבלי תענית ה, ב)

המדרש מציג את שמואל הנביא כדמות טרגית שמפעל חייה עומד לקרוס אל מול עיניה. מפעל חייו של שמואל היה ייסוד שושלת בית שאול, ובנפילת שאול בקרב הגלבוע לא יכול היה שמואל לעמוד.

למען הגלוי הנאות, יש לומר כי שמואל היה ממתנגדיה הגדולים של המלוכה בישראל. את המעבר לשלטון שושלתי, בו מועברת המלוכה באופן אוטומטי מאב לבנו, ראה שמואל כהתרחקות מהקשר עם הקב"ה

הממנה לכל דור מחדש את מנהיגו המתאים לו. "וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנֶה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטֵנוּ וַיִּתְּפֹלֶל שְׁמוּאֵל אֶל ה' (שמואל א ח, ו).
אולם לאחר קביעת הקב"ה שיש 'ללכת' עם העם ולהכתיר עליהם מלך, משקיע שמואל את כל כולו במזעור נזקים ובעיצוב התפקיד באופן מיטבי. עם הגעת שאול מחפש האתונות לבית הנביא, זוכה הוא ל'תצוגת תכלית' שתפקידה למזער את מקום המלך אל מול דבר הקב"ה בפי נביאיו. שמואל מבהיר למלך שבדרך, שתמיד יצעד הנביא צעד לפניו, ידע על בואו, יבטיח את מקומו, ישריין לו את מנתו וייתן מענה לכל שאלותיו, אף אלה שטרם נשאלו - "וְלֹאֲתַנּוֹת הָאֲבֹדוֹת לָךְ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים אֵל תֵּשֶׁם אֶת לֶבְךָ לָהֶם כִּי נִמְצְאוּ וְלִמִּי כֹל חֲמֻדַּת יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לָךְ וּלְכָל בֵּית אָבִיךָ" (שמואל א ט, כ).

שמואל רואה בשאול את בן-דמותו ויציר כפיו, ותולה בו תקוות רבות להקמת בית מלוכה ובו מולך אדם ענוותן ומאמין הכפוף באופן מוחלט לדבר ה' ומחויב אליו. לכן כה עמוקה אכזבת שמואל מנפילותיו של שאול, ובגלל זה ממאן הוא לקבל את החלטת הקב"ה שלא להמשיך את שושלת שאול ולנתב את המלוכה לאפיקים חדשים. באחרית ימיו מתנתק שמואל מיציר כפיו החוטא, המלך שאול, ונכנס לתקופת אבל דיכאונית ומשתקת - "וְלֹא יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת שְׁאוּל עַד יוֹם מוֹתוֹ כִּי הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל שְׁאוּל" (שמואל א טו, לה).

מסביר המדרש כי קיצור ימיו של שמואל נבע מאי-יכולתו להתמודד עם מותו של שאול ומאובדן מפעל חייו. שמואל נפטר בגיל חמישים ושתיים מתוך התחשבות בקשריו הנפשיים העמוקים עם שאול. לשם שמירת כבודו של הנביא קפצה עליו הזקנה בטרם עת, כדי שלא יחשבו שנפטר צעיר עקב חטאיו.

ספר

שמואל א

פרק א

מה בפרק

**חנה העקרה האהובה << התפילה במשכן
שילה >> לידת שמואל והבאתו למשכן**

(יג) וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לֵבָהּ בְּרֵק
שׁוֹפְתִיהָ נְעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע וַיַּחֲשׁוּבָהּ
עָלֶי לְשׁוֹכְרָה:

(כז) אֶל הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלֵּלְתִּי וַיִּתֵּן ה' לִי
אֶת שְׂאֵלְתִּי אֲשֶׁר שְׂאֵלְתִּי מֵעַמּוֹ:

השיכורה

ספר שמואל נפתח במודל העגום של משפחה מרובת נשים. נראה כי משפחת אלקנה מתנהלת על ברכי מורשתה של משפחת יעקב אבינו. שוב נתקלים אנו בשתי נשים, שוב אחת אהובה והשנייה פחות, שוב השנואה מרובת ילדים והאהובה עקרה, שוב תפילה והנה הפתרון ושוב ייקרע הילד הנולד לעקרה מביתו וממשפחתו. יוסף נזרק לבור וירד מצרימה, ואילו שמואל ייקרע מחיק אימו ויופקד למשמורת במשכן שילה. ייתכן ואזהרה נוספת משמיע לנו הכתוב מפני דגם משפחתי שכזה, אזהרה שתהפוך להלכה מחייבת על ידי רבנו גרשום 'מאור הגולה' המטיל חרם על הנושא שתי נשים ומהרס ביתו ונחלתו. אולם ייתכן כי הצבעה יש כאן על מסלול חיים אתגרי ולוחמני המהווה את בית הספר המושלם להצמחת 'מנהיגות משונה פני היסטוריה'. ייתכן ורק מסלול אתגרי שכזה מגדל 'יוספים' המצילים את העולם מחרפת רעב ו'שמואלים' המסיטים את המהלך ההיסטורי מימי השופטים לעידן המלוכה¹.

חנה העקרה היא הגיבורה הבלתי מעורערת של הפרק. מתמודדת חנה עם עקרותה, עם פנינה צרתה המאתגרת אותה בצרות צרורות, עם בעלה האוהב שאינו מבין את עומק המשבר בו היא נתונה ומנסה לנחמה בתנחומי הבל ועם עלי הכהן הגדול הנתפס להתנהלותה המוזרה וללמוליה ההזויים, ובמקום להעריך את עומק המשבר בו היא נתונה ותעצומות תפילתה, חושד בה בשכרות והוללות. חנה בעוצמותיה היא אימו מולידתו של שמואל, היא מקור השראתו והיא המודל לחיקוי של כולנו בעומדנו שלוש פעמים ביום בתפילת שמונה עשרה כשרק שפתינו נעות וקולנו לא ישמע².

ניכר בפרק ניתוקו של עלי מן המציאות הסובבת אותו. אותו עלי החושד בתפילת חנה המופלאה כסימפטום של שכרות, הוא עלי שלא יבין שבניו מסאבים את משכן ה', עלי שראייתו תלך ותכהה וישב מנותק מן המציאות בפתח המשכן עד מותו בקריסה ושבירת מפרקת. כששופטים את המציאות מצידה החיצוני בלבד, צדיקות עלולה להיתפס כשיכורות, והוללות ומאורות פשע עלולות להיתפס כמשכן ה' והיכל הקודש. עלי הכהן לוקח לפחות אחריות על טעותו ומעניק לחנה את הברכה שתשנה את חייה ותסיט את ההיסטוריה של עם ישראל לנתיב חדש³.

קושייה גדולה מציב בפנינו שמו של שמואל. הרי מקור שמו הוא בתחושה כי שייך הינו לבורא עולם ורק ניתן בהשאלה זמנית לחנה אימו עד הפקדתו שנית במשכן שילה, כפי שאומרת אימו - "וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מָה שְׁאֵלָתוֹ" (כ) אם כן היה שמו צריך להיות 'שאוּל' ולא 'שמואל'? כך מלמדנו הכתוב כי מיצוי תפקידו של שמואל הינו במציאת האדם הנושא את שמו האמיתי, ומשימת חייו - להפקיד בידיו את הנהגת העם, ואכן שאול המלך הינו בן טיפוחיו של שמואל הרואה בו השלמה לייעודו ההיסטורי. לכן מנטילת המלוכה משאוּל אין שמואל מצליח להתאושש - "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל עַד מָתִי אֶתָּה מֵת־אֲבִל אֶל שְׁאוּל וְאֲנִי מֵאֲסִיתִי מִמֶּלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל".

לאחר שנות הנקת שמואל וגידולו, אין חנה ממסמסת את נדרה, אלא שבה למשכן שילה להשבת הפיקדון כפי שהתחייבה. מביאה חנה את שמואל בתודה ובהוקרה מלווה במתנה גדולה וקורבן הכרת הטוב. חנה אינה מנסה להתחמק מחובתה קורעת הלב גם כשמתברר שעלי הכהן כלל לא זוכר במי ובמה מדובר. בחתימת הפרק מתרחש מהפך ביחסי חנה והקב"ה. אם עד עכשיו חיה חנה בתודעה כי הקב"ה השאיל לה את הילד, הרי מעתה חשה חנה שהיא שילדה, הניקה, גידלה וחינכה את הילד, היא המשאילה אותו לבורא, ואילו הקב"ה הפך לשואל הפועל מתוך תחושת הכרת הטוב למשאילו -

"וְגַם אֲנֹכִי הִשְׁאֵלְתָּהּ לִּי ה' כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שְׁאוּל לִּי" (כח).

1 שמואל א א-א-ח

2 בבלי ברכות לא

3 שמואל א א ט-יח

4 שמואל א טז א

אחריות לאומית

אלקנה ואשתו בניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל, ובאים ולנים ברחובה של עיר, והייתה המדינה מרגשת והיו שואלין אותן להיכן תלכו?

ואומרים: לבית ה' שבשילה, שמשם תצא תורה ומצות, ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך יחד?

מיד עיניהם משגרות דמעות, אומרים להם: נלך עמכם! ואומרים להם: הן.

עד לשנה הבאה חמשה בתים, לשנה אחרת עשרה בתים, עד שהיו כלם עולים.

ובדרך שהיה עולה שנה זו – לא היה עולה שנה אחרת, עד שהיו כלם עולים,

אמר לו הקב"ה: אלקנה! אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחנכתם במצות, וזכו רבים על ידך, אני אוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצות, הרי למדת שבשכר אלקנה – שמואל.

(ילקוט שמעוני שמואל א, רמז עז)

לעיתים חש אדם כי תהליכים העוברים על עם ישראל כולו אינם בתחומי אחריותו, הרי על העם אחראי הקב"ה, אחראית הממשלה, אחראים גדולי הדור, ובכלל אני הקטן איזה כלים יש לי להשפיע על עם שלם!?

ברגעי רפיסות שכאלה חייבים אנו להיזכר באלקנה אביו של שמואל הנביא. אלקנה, שבימיו הופך המשכן בשילה לדחוי ומאוס בעיני העם, שכן מונהג הוא בידי בניו האלימים והגסים של עלי הכהן. אלקנה אינו מוכן להרים ידיים ולקבל את מאיסת משכן ה' כגזרת שמיים הניצבת וממתינה לפתרון אלוהי או ממלכתי. אלקנה פותח במסעות עלייה לרגל משפחתיים ומתקשרים. לנים הוא וכל משפחתו ברחובות הערים, משכנעים אדם אחר אדם ומשפחה אחר משפחה להצטרף לעלייתם לשילה, בוחרים בכל שנה במסלול עלייה אחר כדי להפיץ את הבשורה ולהחזיר את עטרת המשכן

ליושנה. וכך עקב בצד אגודל, בית אחר בית ועיר אחר עיר הולך וגובר זרם העולים לשילה משנה לשנה.

יוזמה של אדם אחד, דבקות במשימה של משפחה אחת ומסירות נפש של חבורת אנשים והנה ספינת עם ישראל העצומה מתחילה לנוע. האחריות על גורל עמנו נתונה בידי כל אחד מאיתנו, השסע החברתי יתוקן על ידי זכריה, המצב הרוחני על ידי צביקי, והיחס לזקנים על ידי דני אם רק יאמצו לליבם את אלקנה אבי שמואל כמודל.

דמותו של אלקנה אבי שמואל הופכת בפרקנו לצדדית ובלתי רלוונטית לעומת תעצומות חנה אשתו. אלקנה מצטייר כבעל פסיכי שאינו מצליח להבין לנפש אשתו האהובה ומנסה לנחמה בתנחומי הבל על עקרותה וחשכת חייה - "וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקֶנָּה אִישָׁהּ חָנָה לָמָּה תִּבְכִּי וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי וְלָמָּה יָרַע לְבָבְךָ הָלוֹא אֲנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים" (ח). חנה היא זו הפועלת, יוזמת, מתפללת ולא נכנעת לגזרת העקרות. חנה היא זו המצליחה בעשר אצבעותיה ותנועות שפתיה להשיג את הבלתי יאמן וללדת את שמואל. כה עמוקה התהום הפעורה בין חנה ואלקנה בפרק עד כדי תימהון במה זכה יהודי זה להיות אביו של אבי הנביאים?

מדרשנו בא להרחיב את זווית הראייה ולראות מתוך ההקשר הרחב מי היה אלקנה ומה היו זכויותיו. בהרחבת הזווית נחשפת בפנינו מציאות שונה לחלוטין. אלקנה הוא האדם שבזכותו מגיע העם שנית לעבוד את ה' במשכן שילה המסובב. אלקנה הוא מהפכה לאומית מהלכת של איש אחד. אלקנה מאמין ונלחם במציאות הלאומית והופך אותה על פיה. עכשיו ברור מדוע זכה להיות בעלה של חנה ולמה נבחר להיות אביו של שמואל מוליד מלכות ישראל. לעיתים מיקוד תשומת הלב באירוע אחד ובדמות מסוימת מקטין את הסביבה ויוצר עיוות בתפיסת המציאות.

רק מבט רחב התופס את המכלול יוכל להציב כל פרט במקומו ולתת לכל אדם את היחס הראוי לו בפסיפס המציאות.

פרק ב

מה בפרק

**תפילת חנה << משכן הפריצות >> מלחמת
הביגוד << חישוב מחודש למסלול הכהונה**

(ג) אֵל תִּרְבוּ תִדְבְּרוּ גְבוּהָ גְבוּהָ יֵצֵא
עֲתֵק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דְּעוֹת ה' וְלוֹ נִתְכַּנּוּ
עֲלִלוֹת:

(יט) וּמִעִיל קֹטֵן תַּעֲשֶׂה לוֹ אִמּוֹ וְהַעֲלֵתָהּ
לוֹ מִיָּמִים יָמִימָה בַּעֲלוּתָהּ אֶת אִשָּׁה
לְזַבֵּחַ אֶת זֶבַח הַיָּמִים:

אין דבר כזה שאין דבר כזה

תפילת חנה סותמת את הגולל על מקצוע הפרשנות וחזיון העתיד. חנה מבהירה כי המציאות הנראית לעין אינה אלא טיוטה זמנית ובלתי מחייבת לצעד הבא אותו מוביל בורא עולם בעולמו. את קביעתה מבססת חנה על ניסיון חייה העשיר. הרי איש לא האמין שתזכה חנה לפרי בטן, והנה זכתה למשפחה מרובת ילדים¹ ולכן מופלא העתיד למושוח מלכים ולשנות את ההיסטוריה בעשר אצבעותיו. חנה מבינה שכשם שלא ניתן לחזות עתיד משפחתי על בסיס מצב נתון² כך אי אפשר לצפות תוצאות קרב על פי סקירת הכוחות, מצב כלכלי בהתאם לכמות הכסף בבנק³ ומעמד חברתי בהתאם לנכתב על דפי העיתון⁴. מעניקה חנה כוח ונוטעת אמונה בכל אדם שהמציאות אינה מאירה לו פנים לדעתו. מהיום תהווה תפילת חנה רפסודת הצלה לנטרפים במשברי החיים וקרב הצלה למבינים כי מחר עשוי הכול להתהפך לטובה בן-רגע⁵.

תחת הכותרת 'משכן שילה המקום בו בחר ה' מתנהלים חיי שחיתות מוסרית ואלימות קשה. בניו הפוחזים של עלי, הכוהן הגדול, מנהלים ארגון פשע המפעיל את המשכן. חבורת נערים הגדלים במשכן תחת חסות בני עלי מטילה שלטון טרור על הבאים בשערי משכן ה' עד שאלומות, סחיטה באיומים וניצול⁶ הופכים לשם נרדף לעלייה לרגל. לא פלא שמשכן שכזה אינו מהווה עוד אבן שואבת ומקור השראה לעם, ומי שאינו חייב מדיר רגליו מהגעה לשילה ומביקור במשכן. כה טראומטי המצב בשילה עד שדורות רבים אחר כך מזהיר ירמיהו את העם שלא לבטוח במקדש בירושלים שכן הקב"ה מחפש תוכן ולא כותרות ונוטה להרוס מוסדות שחטאו לייעודם - "הַמְעַרְת פְּרָצִים הָיָה הַפִּית הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם גַּם אֲנֹכִי הֵנָּה רֹאֵתִי נָאם ה': כִּי לֹכֶן נָא אֶל מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ אֲשֶׁר שִׁפְנָתִי שְׁמִי שָׁם בְּרֹאשׁוֹנָה וְרָאוּ אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ מִפְּנֵי רַעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל"⁷.

הפרק חושף מאבק איתנים בין שני בגדים המתיימרים לעצב את עולמו של שמואל הצעיר. מחד לבוש שמואל ב'אפוד בד', תלבושתם האחידה של נערי בני עלי המושחתים מפעילי המשכן, אולם מאידך עוטה הוא מעיל שמכינה לו אימו הצדקת ומביאה לבנה במסגרת ביקורה השנתי במשכן⁸. דומה כי אפוד הבד מושך את שמואל מטה-מטה לתהומות הפשע של

משכן שילה בעוד המעיל מעלהו מעלה מעלה בדרכי בית אימא הצדיקה המופלאה. העובדה ששמואל הופך לנביא ומנהיג העם מוכיחה את נצחונו המובהק של המעיל על אפוד הבד. מעילה של חנה כה משמעותי בעיצוב חיי בנה עד שהופך לסמלו המסחרי בחייו⁹ ואף לאחר מותו - "וַיֵּאמֶר לָהּ מָה תֵּאָרֶוּ וַתֹּאמֶר אִישׁ זָקֵן עָלָה וְהוּא עֵטָה מְעִיל וַיַּדַּע שְׂאוּל כִּי שְׂמוּאֵל הוּא וַיִּקַּד אַפִּים אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה"¹⁰.

עלי הזקן וכבד הראייה, אינו מצליח לעקוב אחרי בניו ופשעיהם וניזון משמועות המגיעות לאוזניו על המעשים הנוראים המתבצעים מתחת לאפו. האזנה קשובה לדברי עלי לבניו חושפת את שורש עיוותם של חופני ופנחס הרומסים את כבוד העם ונוקטים אלימות כלפיו. למה אפשר לצפות מילדים שאביהם הצדיק חי באימה מעונשי הקב"ה, אך אינו מייחס חשיבות יתרה למצוות שבין אדם לחברו - "אִם יַחֲטֵא אִישׁ לְאִישׁ וּפָלְלוּ אֱלֹהִים וְאִם לֹה' יַחֲטֵא אִישׁ מִי יִתְפַּלֵּל לוֹ"? (כב-כה).

ההחלטה האלוהית להדיח את שושלת בית עלי מן הכהונה ולהעמידה למשל, לשנינה ולדיראון עולם הינה צעד מחויב המציאות לתיקון מעמד המשכן ואמינות משרתי הציבור. לא עוד זקנה וחוכמה, לא עוד אריכות ימים בבית עלי והקץ לפרנסה מן השליחות הציבורית שאיננה עוד - "כִּי מִכְבְּדֵי אֶכְבֵּד וּבְזֵי יִקְלֶוּ" (ל).

1 שמואל א ב, כא

2 שמואל א ב, ה

3 שמואל א ב, ד-ה

4 שמואל א ב, ח

5 שמואל א ב, א-י

6 שמואל א ב, כב

7 ירמיהו ז יא-יב ושמואל א ב, יא-יז

8 שמואל א ב, יט

9 שמואל א טו, כז

10 שמואל א כח, יד

בין הפשוט לדרוש

"אָפּוּר יִשְׁפּוּבֵּן אֶת הַנָּשִׁים הַצְּבָאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (ש"א
ב, כב)

אפשר חפני ופנחס שוכבין נשי ישראל והן שותקין?
אלא ששהו את קיניהן (צפורי קורבן היולדת), והיו מתאחרות
לישכב עם בעליהן, ומעלה עליהן הכתוב כאילו שכבוס.
להודיעך שהתורה לא ניתנה לטפשיין, ולא מסרה הכתוב
אלא לחכמים, לדרוש ולאזן ולחקור ולתקן מדרשות נאות
דברים דבורים על אפניהם, לקיים מה שנאמר - "מִשְׁפָּטֵי ה'
אֱמֶת צִדְקוֹ יִחְדּוּ" (תהלים יט, י).
ואין מקרא יוצא מדי פשוטו ואין מקרא עוקר מקרא.
(פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית מט).

אירועי 'משכן שילה' והתנהלות חופני ופנחס בני עלי הופכים בדברי
הפסיקתא לאבן תשתית בהבנת תורה שבעל פה ומודל להבנת היחס בין
'פשט' ל'דרש'.

פותחת הפסיקתא בתמיהה. כיצד ייתכן שמשפחה עולה לרגל למשכן
שילה והבעל מאפשר לבני הכהן הגדול האלימים לכפות את עצמם על
אשתו ולנצל? קשה ביותר עד כדי בלתי הגיוני, טוענת הפסיקתא, לפרש
את הפסוק כפשוטו ולכן עלינו לעיין בו שנית ולתת לו פרשנות הגיונית
יותר.

מציעה הפסיקתא הבנה דרשנית של הפסוק וממירה את חטא גילוי
העריות בחטא 'קטן', אך בעל משמעות במבחן התוצאה. חטאם של בני עלי
היה בהתעמרות ביולדות הבאות להביא קורבן יולדת כדי להיטהר מטומאת
הלידה ולשוב לחיק בעליהן. בני עלי הדוחים את הקרבת קורבן היולדת,
אם מרוע לב ואם מרשלנות מקצועית, דוחים את טהרת היולדות ומעכבים
את איחודן עם בעליהן. עוון שכזה, מדגיש הכתוב, הינו ממשפחת גילוי
העריות, שכן מניעת אישה מחיבור לבעלה וזלזול בקשר העמוק שביניהם
שורש אחד להם ותוצאה דומה לשניהם. עיקרה הפסיקתא בדרשתה את

ההבנה של פשט הפסוק שבני עלי חטאו ממש ב'אשת איש' והעבירה את העוון למגרש הרשלנות והזלזול, כדי ללמדנו כמה כבד מחיר חוסר הרגישות לצורכי הנפש העמוקים של זוגות נשואים.

הפסיקתא אינה מסתפקת בחידושה הדרשני ומנצלת אותו כדי להבהיר את היחס בין פשוטו של מקרא לבין מדרשו. התורה לא ניתנה לטיפשים שיקבלו אותה ככתבה וכלשונה בלבד, קובעת הפסיקתא. התורה הינה חומר גלם שממנו צריכים חכמים לשוב ולהפיק, להוסיף ולייצר עוד ועוד רעיונות, תובנות ואמיתות חיים. אנו דורשים מהפסוק למצות את כל צדדי האמת הגנוזים בו ואיננו חושבים בטעות כי סותרים הם זה לזה. הפרשנות הדרשנית מנביעה מתוך הפסוקים עוד ועוד צדדים ועולמות הגנוזים בתוכו, אולם אינה מתיימרת חס וחלילה לבטל את פשטות הבנתם הראשונית של הפסוקים הממשיכה להתקיים במקביל - "לקיים מה שנאמר - מְשַׁפְּטֵי ה' אֱמֶת צִדְקוֹ יִחְדּוּ"¹, ולמי שטרם הבין חוזרת הפסיקתא ומבהירה - "ואין מקרא יוצא מדי פשוטו ואין מקרא עוקר מקרא".

"להודיעך שהתורה לא ניתנה לטפשיין, ולא מסרה הכתוב אלא לחכמים, לדרוש ולאזן ולחקור ולתקן מדרשות נאות דברים דבורים על אפניהם".

1 תהלים יט, י